

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATININ ÖZELLİKLERİ

İSLAMİYET'TEN ÖNCEKİ TÜRK DESTANLARI

Yaratılış Destanı (Yakut-Altay)

- Türklerin, geçmişi en eskiye dayanan destanıdır. 19. yüzyılda Radloff tarafından Altay Türkleri arasından derlenmiştir. Destanda Türklerin yaratılış hakkındaki ilk inançları, iyilik ve kötülüğün kaynakları gibi konular ele alınmıştır. Şamanizm'in izlerini taşır.

Alp Er Tunga Destanı (Saka)

- MÖ 7. yüzyılda hüküm süren ünlü Saka Hükümdarı Alp Er Tunga'nın kişiliği etrafında gelişen olayların anlatıldığı destanlardır. Destanda, Alp Er Tunga'nın İranlılarla mücadelesi ve bir ziyafete çağrılarak hile ile öldürülmesi ele alınmıştır.

Şu Destanı (Saka)

- Destanda MÖ 330-327 yıllarındaki olaylar ele alınmıştır. Bu yıllarda Makedonyalı İskender İran'ı ve Türkistan'ı istila etmiştir. Destanda Türklerin, başlarında bulunan Şu adlı hükümdarın öncülüğünde İskender'le mücadelesi anlatılmıştır. Bu rivayet Kaşgarlı Mahmut tarafından yazıya geçirilmiştir.

Attila Destanı (Hun-Oğuz)

- Batı Hun Hükümdarı Attila'nın yaşamını ve kahramanlıklarını anlatan destandır.

Oğuz Kağan Destanı (Hun-Oğuz)

- MÖ 209-174 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Hun Hanı Mete'nin hayatı etrafında oluşmuştur. Bu destanın ilk şekli günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu destanla ilgili üç rivayet bulunmaktadır. 13-16. yüzyılda Uygur harfleriyle ve İslam coğrafyası dışında tespit edilen rivayet, Türklerin İslam dinine geçmeden önceki dönemini yansıtır.

14. yüzyılın başında Reşidüddin tarafından yazılan *Camiü't-Tevarih* adlı eserde yer alan *Oğuz Kağan Destanı* oldukça uzundur. Farsça yazılan destan, Oğuz Kağan Destanı'nın İslamiyet'ten sonraki ilk şeklini temsil eder. Üçüncü rivayet ise Ebul Gazi Bahadır Han tarafından XVII. yüzyılda Türkmenler arasından derlenerek kayda geçirilmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra *Oğuzname* olarak anılmıştır.

Bozkurt Destanı (Göktürk)

- Göktürklerin ağır bir yenilgiye uğrayıp kırılması ele alınmıştır. Girişilen bu savaştan tek bir genç kurtulur. Destanda, Türklerin bu gençle bir dişi kurttan türeyişi anlatılmıştır.

Ergenekon Destanı (Göktürk)

- Bozkurt Destanı*'nın devamı niteliğindeki bu destanda, Türklerin düşmanlarından korunmak için Ergenekon (dağın doruğu) adını verdikleri yere sığınmaları ve burada çoğaldıktan sonra dağın demir madeni olan bölümünü eritip eski yurtlarına dönmeleri ele alınmıştır. 13. yüzyılda Reşidüddin tarafından yazıya geçirilmiştir. Eser Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* adlı eserinde de kayıtlıdır.

Türeyiş Destanı (Uygur)

- Bozkurt Destanı* ile benzerlik gösteren bu destanda, Uygurların bir bozkurttan türemeleri anlatılmıştır. Çin kaynaklarından tespit edilmiştir.

Göç Destanı (Uygur)

- Bu destanda Uygur ilinde kutsal bir kayanın Çinlilere verilmesinin ardından ülkede peşi peşine felaketler yaşanması ve Uygurların yurtlarından ayrılıp batıya göç etmeleri ele alınmıştır. Çin ve İran kaynaklarından tespit edilmiştir.

İSLAMİYET'TEN SONRAKİ TÜRK DESTANLARI

- Satuk Buğra Han Destanı:** Destanda Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın İslam adına yaptığı mücadeleler işlenmiştir. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda oluşan bu destanda eski Türk destanlarındaki motiflerin yerini İslami öğelerin aldığı görülür.
- Manas Destanı:** Türk destanlarının en uzunudur. Destanda Mani dinini benimseyen Karahitaylar ile Karahanlılar arasında verilen mücadele ele alınmıştır. Kazak-Kırgız Türk kültür dairesi içinde 11 ve 12. yüzyıllarda oluşan bu destan, bugün de bütün canlılığı ile yaşamaya devam eden dünyanın en uzun destanıdır.
- Cengiz Han Destanı (Cengizname):** Türk boyları arasında 13. yüzyılda meydana gelmiştir. Destanda Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın yaşamı ve kişiliği etrafında gelişen olaylar işlenmiştir.
- Edige Destanı:** Bu destanda, 15. yüzyılda yaşamış olan Nogay Beyi Edige'nin kahramanlıkları etrafında örgülenen olaylar ele alınmıştır. Onun, Altınordu Hükümdarı Toktamış Han'la yaptığı mücadeleler anlatılmıştır. Destan 1820'de yazıya geçirilmiştir.
- Battal Gazi Destanı:** Destanda 9. yüzyılda Müslüman Türk ve Arapların Anadolu'ya yaptıkları akınlar ve Bizanslılarla yapılan çarpışmaları işleyen Anadolu'daki ilk Türk destandır. Eserde soyu İslam peygamberine dayandırılan Battal Gazi ile Malatya Beyi Ömer'in kişilikleri etrafında gelişen olaylar anlatılmıştır.
- Sarı Saltuk Destanı:** Destan, Balkanlarda 13. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Sarı Saltuk'un yaşamı etrafında örgülenmiştir. Destanda, onun İslam'ı yaymak için verdiği mücadele anlatılmıştır. Bu yapının bir halk hikâyesi niteliği taşıdığı görülmektedir.

- **Köroğlu Destanı:** Oluşumu Orta Asya ve Kafkaslara bağlanmakla birlikte esas olarak Anadolu'da olgunlaşmış bir destandır. Anadolu, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi geniş bir coğrafyada söylenen biçimleri vardır.
- **Dânişmend Gazi:** XI. Yüzyılda yaşamış Türk devlet adamı Melik Dânişmend Gazi'nin hayatı etrafında şekillenen, Anadolu'nun fethini anlatan destandır. 12. yüzyılda ortaya çıkmış, 13. yüzyılda yazıya geçirilmiş İslâmî Türk destanıdır.

TÜRK EDEBİYATINDA YAPMA DESTANLAR

- Türk edebiyatında pek çok şair destan yazmıştır. Bu destanlardan tanınmış olanlar aşağıda sanatçılarıyla birlikte verilmiştir:
- *Genç Osman Destanı* - Kayıkçı Kul Mustafa
- *Kuvayi Milliye Destanı* - Nazım Hikmet
- *Çanakkale Şehitlerine* - Mehmet Akif Ersoy
- *Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı* - Gülten Akın
- *Kurtuluş Savaşı Destanı* - Cahit Külebi
- *Üç Şehitler Yedi Memetler/Çanakkale Destanı* - Fazıl Hüsni Dağlarca
- *İstanbul Fetih Destanı* - Fazıl Hüsni Dağlarca
- *Sakarya Meydan Savaşı* - Ceyhan Atuf Kansu
- *Selçukname* - Yazıcıoğlu Ali

- Türk destanlarının oluşum sırası "Yakut, Saka, Hun, Göktürk, Uygur" şeklindedir.

Türk Destanlarında Başlıca Motif ve Tipler

- Göç Destanı'ndan alınan bu metinde "ışık" ve "ağaç" motifleri dikkati çekmektedir.
- Türk destanlarında bu motiflerin dışında "at, ok, yay, rüya, yada taşı, demir, kurt, kırklar, mağara, ak sakallı ihtiyar, geyik, aslan" gibi motiflere yer verildiği görülür.
- Tip, toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eder. Bu motiflerin yanında destanlarımızda "alp tipi, kadın tipi, bilge tipi" olarak isimlendirilen kişilere yer verildiği görülür.

DÜNYA DESTANLARI

Doğal Destanlar

- *Igor* - Rus
- *Şinto* - Japon
- *Kalevala* - Fin
- *İlyada* - Yunan
- *Odyseia* - Yunan
- *Şehname* - İran
- *Beowulf* - İngiliz
- *La Cid* - İspanyol
- *Gilgamiş* - Sümer
- *Ramayana* - Hint
- *Mahabharata* - Hint
- *Nibelungen* - Alman
- *Chanson de Röländ* - Fransız

Yapay Destanlar

- *Aeneis* - Vergilius (Latin edebiyatı)
- *Henriade* - Voltaire (Fransız edebiyatı)
- *Os Lusíadas* - Camoens (Portekiz edebiyatı)
- *Kaybolmuş Cennet* - John Milton (İngiliz edebiyatı)
- *Kurtarılmış Kudüs* - Tasso (İtalyan edebiyatı)
- *Çılgın Orlando* - Ariosto (İtalyan edebiyatı)
- *İlahi Komedi* - Dante (İtalyan edebiyatı)

ÖRNEK

Aşağıdaki destanlardan hangisi, birlikte verildiği ulusa ait değildir?

- A) Manas - İran
- B) Ramayana - Hint
- C) Nibelungen - Alman
- D) Kalevala - Fin
- E) Ergenekon - Türk

ÖSYM Sorusu

ÖRNEK

- I. Demir
- II. Altın Yay
- III. Işık
- IV. Ağaç

Yukarıdaki mitolojik öğelerden Türk destanlarında yer alanlar aşağıdakilerin hangisinde birlikte verilmiştir?

- A) I ve II
- B) I ve IV
- C) II ve III
- D) I, II ve IV
- E) I, II, III ve IV

ÖSYM Sorusu